Polonistyczno-Ukrainoznawcze Studia Naukowe
2022, nr 1 (4), s. 15–22

https://czasopisma.marszalek.com.pl/10-15804/pomi
DOI: 10.15804/PPUSN.2022.01.01

Наталія Лисенко
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури,
Донбаський державний педагогічний університет
https://orcid.org/ 0000-0003-2371-448X
1609natali@ukr.net

Надія Тендітна
кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури,
Донбаський державний педагогічний університет
https://orcid.org/ 0000-0002-2001-5379
tenditna2017@ukr.net

СЛОВА-СИМВОЛИ У ТВОРАХ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ ЯК ОЗНАКА ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ

Анотація: У статті проаналізовано слова-символи в художньо-філософському світі Григорія Сковороди. Спираючись на класифікацію Д.Чижевського, в символіці українського барокового поета розглянуто поняття-символи за такими значеннями: біблійні слова-символи, архетипні символи, космогонічні слова-символи, символи-назви істот, явищ природи, на позначення особливостей природного середовища. Поет-філософ у своїх творах вживає такі біблійні слова-символи, як Бог, Христос, Біблія, серце, ангел, пророк, хрест. У творах Г. Сковороди виділяють архетипні образи-символи вогню, світла, води, крові, кола. У проаналізованих нами творах Г. Сковорода вживає такі космогонічні слова-символи, як: сонце, місяць, зірка, зоря. Слово-символ крила у творах поета тісно пов'язаний із біблійними символами, створює позитивну характеристику і означає «злет». У творах Г. Сковороди основна функція символічних назв птахів, як-от: ворон, голуб, соловей, орел і яструб, характерологічна, вона несе емоційне навантаження. У збірці «Байки Харківські» слова-символи на позначення назв тварин уособлюють певні людські якості. Також у своїй творчості Григорій Сковорода використовував символи-назви явищ природи, зокрема такі, як-от: грім, блискавка, хмари, веселка. Доволі часто у творах Г. С. Сковороди зустрічаються такі слова-символи на позначення особливостей природного середовища, як ліс, море, дороги. Як показало дослідження, для Григорія Сковороди велике значення мали християнські символи, проте значна частина символів прийшла в його світоглядну модель від уявлень древніх слов'ян.

Ключові слова: класифікація символів, архетип, біблійні символи, космогонічні імена, істоти, явища природи.

Natalya Lysenko
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, Donbass State Pedagogical University
https://orcid.org/ 0000-0003-2371-448X
1609natali@ukr.net

Nadiya Tenditna
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature, Donbass State Pedagogical University
https://orcid.org/ 0000-0002-2001-5379
tenditna2017@ukr.net

WORDS-SYMBOLS IN THE WORKS OF GRIGORIY SKOVORODY AS A SIGN OF ARTISTIC THINKING

Summary: The article analyzes the words-symbols in the artistic and philosophical world of Gryhoriy Skovoroda. Based on the classification of D. Chizhevsky, in the symbolism of the Ukrainian Baroque poet considered concepts-symbols by the following meanings: biblical words-symbols, archetypal symbols, cosmogonic words-symbols, symbols-names of creatures, natural phenomena, to denote the peculiarities of the environment. The poet-philosopher in his works uses such biblical words-symbols as God, Christ, the Bible, the heart, the angel, the prophet, the cross. In the works of G. Skovoroda there are archetypal images-symbols of fire, light, water, blood, circles. In the works analyzed by us, G. Skovoroda uses such cosmogonic words-symbols as: sun, moon, star, star. The word-symbol of the wing in the poet's works is closely connected with biblical symbols, creates a positive characteristic and means «take-off». In the works of G. Skovoroda the main function of symbolic names of birds, such as: crow, dove, nightingale, eagle and hawk, characterological, it carries an emotional load. In the collection «Fairy Tales of Kharkiv» words-symbols to denote the names of animals represent certain human qualities. Gryhoriy Skovoroda also used symbols-names of natural phenomena in his work, in particular, such as: thunder, lightning, clouds, rainbow. Quite often in the works of G.S. Skovoroda there are such words-symbols to denote the features of the natural environment, such as forest, sea, roads. According to research, Christian symbols were of great importance to Gryhoriy Skovoroda, but a significant part of the symbols came to his worldview from the ideas of the ancient Slavs.

Key words: classification of symbolism, archetype, biblical symbols, cosmogonic names, creatures, natural phenomena.

1. Вступ

Як відомо, людина живе у світі символів, що своїм походженням сягають як давніх часів формування мови, мислення, уявлень про світ, міфологічної свідомості та мистецького синкретизму, так і нових, пов'язаних із інформаційно-комунікаційними технологіями. Символом (від грец. – σύμβολον знак, розпізнавальна прикмета) називають такий тип художнього образу, в якому конкретно-чуттєва даність предмета зображення, тобто його чуттєвий образ, водночас з власним має значення вказівки на такий предмет, явище або ідею, які безпосередньо в зображуване не входять (Галич, Назарець, Васильєв, 2008, с. 107). Найбагатшою на слова-символи є творчість Григорія Сковороди. Український письменник як представник барокового стилю вважав, що завдяки символові продовжує своє існування об'єкт, який цей символ виражає. Він порівнював символ з оболонкою зернини. Якщо зернина втрачає свою оболонку, то настає смерть (Федоров, 2009, с. 9). Г. С. Сковорода застосовував у своїй творчості орнаментовані емоційно наснажені, експресивні символи.

Серед дослідників життя й творчості видатного мислителя XVIII сторіччя можна виокремити Д. Багалія, В. Ерна, О. Білецького, М. Возняка, Ю. Барабаша, І. Іваньо, І. Пільгука, П. Попова, І. Стогнія, С. Кримського, О. Мишанича, Л. Ушакова та інших. За кордоном також досліджували творчість Сковороди Д. Чижевський, І. Мірчук, С. Погорілий, Д. Олянчина, Ф. Гаасе, Е. Вінтер, М. Ласло-Куцюк. У працях науковців значна увага приділялася життю, творчості, філософським та етичним поглядам Г.С. Сковороди. Однак одні-

єю з найменш досліджених є тема розкриття символічного світу барокового поета.

Метою дослідження є аналіз слів-символів у художньо-філософському світі Григорія Сковороди.

2. Слова-символи у творах Г. Сковороди

Як зазначають літературознавці, символ заснований, перш за все, на живому споглядданні дійсності, отже, він є її відбитком. Протягом усієї історії людства створювалися слова-символи як образне відображення дійсності, народного світогляду. Усе навколишнє середовище вважалося одухотвореним, наділялося символічними функціями.

У системі образно-метафоричних мовних засобів, побудованих на національно-культурній традиції, значне місце відводиться серіям словесних символів, що своїм концептуальним змістом відбивають різноманітні сторони народного життя, особливості національного бачення дійсності, образне мислення «картини світу» (Кононенко, 2001, с. 137). Словесний образ звичайно визначається як відрізок мовлення – слово чи словосполучення, – що несе образну інформацію, значення якої не є еквівалентним значенню окремо взятих елементів цього відрізка; засіб особливої організації поетичного тексту, в якому опредметнюється певний тип знань про світ.

Саме «твори Сковороди мають багато різноманітних емблематичних і символічних образів ... Окреслюючи природу емблематичних образів, Сковорода казав таке: «...Стародавні філософи мали свою особливу мову, вони змальовували власні думки образами, неначе словами. Ті образи були фігурами небесного та земного творива ... Образ, що приховував у собі таємницю, називався по-грецькому ἐμβλημα, emblema...». Дмитро Чижевський, вважаючи Григорія Савовича найяскравішим представником емблематичного стилю в містичній літературі Нового часу (Ушкалов, 2004, с. 168), запропонував певну класифікацію символіки українського барокового поета. На думку дослідника, емблеми й символи у творах Г. Сковороди поділяються на такі групи: 1) тварини і птахи (віл-молотник, змія, бусел, мавпа, голуб, олень, верблюд); 2) фантастичні істоти (сфінкс, сирени, фенікс); 3) рослинний світ (колос, яблуня, квасоля, зерно, хворост, хліб); 4) мертва природа (магніт, веселка, сонце, вода, джерело, потік, криниця, скеля); 5) продукти людської праці (трикутник, лабіринт, перстень, жорна, годинник, аптека, якір, колесо, коло, ціп, сітка) (Ушкалов, 2004, с. 59).

Г. Сковорода широко застосовував і в назвах, і у текстах своїх творів слова-символи. Кожен із його образів приховує в собі таємницю, яку треба розгадати й збагнути. Ми спробували розглянути слова-символи за такими значеннями: біблійні слова-символи, архетипні символи, космогонічні слова-символи, символи-назви істот, явищ природи, на позначення особливостей природного середовища.

3. Біблійні слова-символи у творчості Г. Сковороди

Поет-філософ у своїх творах вживає такі біблійні слова-символи, як *Бог, Христос, Біблія, серце, ангел, пророк, хрест*. Слово-поняття *Бог* у Г. Сковороди – це творче начало, вічна воля. «Ця невидима натура, чи *Бог*, все живе проходить і утримує, скрізь завжди є, був і буде»; «…не забравши її від *Бога*, котрий усю важність, і силу, і буття, і все-навсе тільки одному повно і без причасників присвоїв» (Сковорода, 2002, с. 21). Філософ писав: «Я втікав, утікаю та втік під кермою *Бога* мого від усіх життєвих перепон та тілесних потягів, щоб у пречистих обіймах кращої за всіх дочок людських, Божої дочки, спокійно насолоджуватись». У творі «Вхідні двері до християнського доброчестя» знаходимо такі рядки: «Подяка блаженному *Богові* за те, що потрібне зробив нетрудним, а трудне – непотрібним», «Подяка ж блаженному *Богові* за те, що все нас покидає, і все для нас трудне, крім того, що потрібне, любе й єдине», «Численні тілесні потреби очікують тебе, та не в них щастя, бо серцю твоєму потрібне лиш одне, і там *Бог* і щастя, воно недалеко», «Вічно, *Господи*, слово твоє живе», «Істина Господня існує вовіки» (Сковорода, 2002, с.103). Наслідування Христа – це один із головних принципів моральної науки Сковороди. Син Божий для нього – це ідеал досконалої людини, утілення мудрості. У цьому Христос близький

до Епікура – одного з улюблених філософів Сковороди. Страждання Ісуса, його хресний шлях, розп'яття і воскресіння відіграють велику роль в релігійному переживанні і у філософуванні письменника. Своєю смертю месія смерть подолав. Отже, у Сковороди смерть Христа – це символ смерті «зовнішньої людини» й воскресіння «людини внутрішньої». У письменника була мрія про таке християнське апостольське суспільство, ідеалом для якого був сам Христос. Для філософа він уособлює всемогутність, як і Бог: «А може, зрозумієш, що то таке є: «*Христос*, світло світу»?» (Сковорода, 2002, с. 119). *Біблія* для Сковороди – світ символів. Проти дослівного розуміння Біблії філософ виступав дуже гостро, але це не зближає його з французькими філософами-матеріалістами XVIII століття (Сковорода, 2002, с. 8). Для нього *Біблія* – це найголовніша з книжок, це сам *Бог*, котрий веде в ній поважну і образну розмову з людьми: «Сонце всіх планет і цариця Біблія з тайнотворених фігур, притч і подобизи утворена» (Сковорода, 2002, с. 48]. *Біблія* пов'язує із *серцем* всі функції свідомості: мислення, рішучість, відчуття, прояв любові, совісті. Серце становить центр життя взагалі – фізичного, духовного та душевного. Слово «*серце*» позначає в Біблії сутність людської особистості, зосередженість душі і духа. Заклик любити Бога звернений насамперед до серця, а вже потім – до душі, волі й розуму. Сковорода, власне, є (на українському ґрунті – авт.) творцем «кордоцентричної філософії». Розглядаючи людину як «мікрокосмос» і розділяючи її на «внутрішню» та «зовнішню», він бачить серце як центр цієї «істинної», «внутрішньої» людини, іноді й ототожнюючи їх: «Глибоке *серце* в людині, більше всіх людина і є», «*Серце* твоє є голова зовнішностей твоїх. А коли голова, то сам ти є твоє *серце*», «... *серце* наше є точною людиною... Бережи *серце* своє!», «Істинною людиною є *серце* в людині, а глибоке *серце* одному лише Богові пізнаване» (Сковорода, 2002, с. 17). У Г. Сковороди слово *пророк* має значення «провідник»: «Звіщений *пророками*, отчими нароками, В останнім буде літі, це є в Новім Заповіті» (Сковорода, 2002, с. 17). У поета-філософа слово-символ *хрест* має значення «страждання», «важка ноша»: «Веди мене з собою, в горну путь, на *хрест*…»; «…А твій вінок терновий – слави благодать, Твій цей понесний *хрест*, Хвала мені і честь, о Ісусе!» (Сковорода, 2002, с. 19).

4. Архетипні слова-символи у творах Г.Сковороди

Архетипні символи, будучи зумовленими самою матір'ю-природою, життям, культурою, за К. Г. Юнгом, супроводжували людину споконвіку (Кононенко, 2001, с. 147). У творах Г. Сковороди виділяють образи-символи *вогню, світла, (іскри, полум'я, пожежі,свічки – авт.), води, крові, кола.* На думку поета, саме від Бога, походять *вогонь і світло*, саме Бог є «духовним сонцем» людини. Для філософа християнський бог – наступний етап розвитку бога Яхве, який первісно був богом вогню. Вогонь як символ оновлення, свободи, перемоги, протиставлення темряві використовує Г. Сковорода в першій пісні зі збірки «Сад божественних пісень»: «Боїться народ зійти гнить у гроб І впасти в жереб нещасний, В якому *вогонь* незгасний», «Коли совість в тебе чиста, не страшний Перун огнистий, ні! Пекла *вогнем* він не палить (Сковорода, 2002, с. 14). Слова-символи *іскра, полум'я, пожежа* в авторській концепції створюють образ світла, що має здолати тлінь, пітьму, темряву як ознаки смерті: «…повинен ти в навчанні твоєму роздувати воскресіння *іскру*, що вічні є, оскільки запалає ярість блаженного *полум'я* і з'їсть усю супротивну собі тлінь», «…турбує серце їхнє, але воно як неосяжне, так і зневажалося аж доти, доки ця *іскра* виросла в *пожежу* незгасну» (Сковорода, 2002, с.179). У Сковороди слово-поняття *свічка* є символом світла: «А без *свічки* по темних кутках як йому шукати?» (Сковорода, 2002, с.132). У творах поета-філософа слово-символ *вода* уособлює цілющу силу, запоруку очищення від усього брудного, вона символ самого життя, радості існування: «Це сілоамські *води*! З очей полуду омий…(Сілоамські води – джерело, що витікає зі скелі Сілоам, води якого вважалися священними – авт.), (Сковорода, 2002, с. 15, 250); «…як каже Соломон: *вода* глибока й чиста – порада в серці мужа» (Сковорода, 2002, с. 139). У той же час символ-поняття *вода* уособлює силу, що несе біду, загибель, страждання: «…бо душа моя верба, ти для неї, як *вода*, Буду

жить на тій *воді*, втіш мене у цій біді»; «Болото і *вода*, що мимо тече, єством своїм є усяка плоть, складена із стихій. Рів страждань і глибини тьми» (Сковорода, 2002, с.16, 121). Таким чином, Г. Сковорода використовує такі основні компоненти символічного значення слова вода: «життя», «чистота», «журба». У творах поета-філософа слово-символ *кров* має значення «жертва»: «Яструб ген над головою Висить, хоче утопить. Вашою живе він *кров'ю*. Глянь же! Пазурі сталить!» (Сковорода, 2002, с. 30). У «Пісні дев'ятій» Г. Сковороди знаходимо рядки, у яких слово-символ *коло* означає «єдність»: «Мені ж свобода лиш одна вабна… В житті це мірка є основна, З'єднає *коло* циркуль отут» (Сковорода, 2002, с. 21).

5. Космогонічні слова-символи у творах видатного поета-мислителя XVIII сторіччя

У проаналізованих нами творах Г. Сковорода вживає такі космогонічні слова-символи, як: *сонце, місяць, зірка, зоря*. Сонце для Сковороди – символ кола, а коло – «символ, який у собі заховує безмежне колесо Божої вічности», в колі «заховане небесне в земному, нетлінне у тлінному» (Чижевський, 2004, с. 62). У проаналізованих творах філософа слово-символ сонце означає «світло», «джерело енергії»: «*Сонце* ж є джерело світла», «Ви є світло світу, тобто *сонце*», «Бо хіба не може бути Божа людина *сонцем*! *Сонце*-бо не лицем, а за джерельною силою є джерелом» (Сковорода, 2002, с. 88). Вірш Г.С. Сковороди «Мелодія», яким закінчується «Сад божественних пісень», має характерну для бароко інтерпретацію символіки ікони Зачаття Пресвятої Богородиці. На цій іконі Богородиця стоїть на земному колі, маючи під ногами місяць і змія з плодом спокуси (на іконі це яблуко – авт.). Яблуко – це тілесна пристрасть, земне коло – світські узалежнення, місяць – майновий тягар: «*Місяць* – це тінь і мирських маєтків ознака» (Сковорода, 2002, с. 46). Уживає філософ слово Місяць і в значенні супутника Землі: «… коли б прийшла людина з міст, населених на *Місяці*, до нас, на нашу Земну кулю, чи не подивувалися б нашій премудрості» (Сковорода, 2002, с. 144). У творах Сковороди *зоря* є символом «світла», «провідниці до Бога»: «Де Господь Яковий є, де невечірня *зоря*, Ангелів рід встає – вид його священний зрять…», «…І яких в мирянській ночі К Богу привела *зоря*» (Сковорода, 2002, с. 15, 18). Таким чином, космогонічні слова-символи *сонце, місяць, зоря* у наведених прикладах пов'язані між собою синонімічними відношеннями.

6. Символи-назви істот та явищ природи

Г. Сковорода звертається до світу тварин і птахів як до джерела знань про навколишнє середовище. Слово-символ *крила* у творах поета тісно пов'язаний із біблійними символами, створює позитивну характеристику і означає «злет», «Божу іскру»: «Хто дасть мені *крила*?». Та щоб вони такі були, які має ця голубиця, тобто посріблені, а щоб поміж зв'язок *крил* блищало золото», «...не бренними, а позолоченими у міжрам'ї і посрібленими Духом Божим *крильми*» (Сковорода, 2002, с. 117, 122). На нашу думку, основна функція символічних назв птахів, як-от: *ворон, голуб, соловей, орел* і *яструб,* характерологічна, вона несе емоційне навантаження. У творах Г. Сковороди слово-символ ворон має негативне значення й ототожнюється зі злими духами: «Але чи можна порахувати безчисленні тьми нечистих духів та чорних воронів чи (з Павлом сказавши) духів злоби піднебесних» (Сковорода, 2002, с. 158). Г. Сковорода досить часто використовує у своїх творах це слово-символ *голуб*. Воно теж тісно пов'язане з біблійними символами й уособлює провісника: «...щоб твоя душа, як Ноєва голубиця, не знайшовши ніде спокою, повернулася до серця свого...»; «Її герб – голуб з оливковою гілочкою у дзьобі» (Сковорода, 2002, с. 77, 80). Також письменник використовує слово голубиця із значенням «чудова дівчина»: «...царська дочка Давидова, найчистіша голубиця і чудова Діва...» (Сковорода, 2002, с. 121). У «Пісні 3-й» Г. Сковороди слово соловей є символом приходу весни, радості: «Весна люба, ах, прийшла! ..Уже сади розцвіли, солов'їв навели» (Сковорода, 2002, с. 16). Орел у поета-філософа є символом духовної величі, високості: «Ти там обновиш радість, як *орел* підеш у вись» (Сковорода, 2002, с. 16). Яструб – птах, що уособлює сили зла й нещастя. Це образ хижака-ворога, безжалісної сили. Таке ж символічне значення має цей птах

у «Пісні 18-й»: «Яструб над головою Висить, хоче утопить, Вашою живе він кров'ю, Глянь же! Пазурі сталить» (Сковорода, 2002, с. 30).

У Г. Сковороди в збірці «Байки Харківські» слова-символи на позначення назв тварин уособлюють певні людські якості. У творах байкаря-філософа основний компонент значення вовк – «кровожерливість», «безжалісність»: «Веніамін – хижий вовк: вранці він їсть ловитву, а на вечір розділює здобич»; «І вовк грає козеняті на флейті» (Подгурська С., 2014, с. 162, 180). Слово-поняття ведмідь в образно-символічному значенні вживається на позначення вайлуватості, незграбності, грубої сили: «Коли ти так їси, як ведмідь танцює, то, може, і сам заохотишся танцювати»; «А коли вже вовк став пастухом, ведмідь ченцем, а лошак радником, це не жарт, а біда» (Подгурська С., 2014, с. 180–181). Таким чином, кожна тварина у художньому світі Г. Сковороди є символом якихось негативних чи позитивних людських рис. Так, *Бджола* уособлює щасливу людину, бо живе за своїм покликанням; *Шершень* – крадія і ледаря, людину, що живе з чужої праці (байка «Бджола та Шершень»); *Собака* (Пес) – і злий сторож, і вірний охоронець (байка «Пси»); *Баран* – «упертість», «глупоту» (байка «Олениця та Кабан») тощо.

Також у своїй творчості Григорій Сковорода використовував символи-назви явищ природи, зокрема такі, як-от: *грім, блискавка, хмари, веселка*. Розглянемо ці поняття більш детально. У Сковороди слово-символ *грім* має значення гніву: «Дух цей, наче грім, шукає Нас у щасті і біді» (Сковорода, 2002, с. 184). У поета-філософа слово-поняття *блискавка* має значення покарання, швидкої дії: «Швидше блискавок ширяє, знайде і в добрі, й в біді»; «Як блискавка, полк бридотний звірів буде гнать» (Подгурська С., 2014, с. 30–31). Слід зазначити, що Г. Сковорода в «Пісні 16-й» уживає слова-символи *хмари* і *веселка* у парі. Ці слова в тексті протиставляються, хмара уособлює темряву, а веселка – радість, світло: «Вже хмара пройшла. Веселка радісно грає»; «...так в Ісаїних словах, начебто веселка у хмарі, видно цих Наркісів амур» (Подгурська С., 2014, с. 29, 90). Таким чином, назви-символи явищ природи у Г. Сковороди характеризують сили природи, які викликають у читача складні асоціації, перетворюються в образи, персоніфікуються, набирають форми художнього втілення.

7. Символи-назви на позначення особливостей природного середовища

Доволі часто у творах Г. С. Сковороди зустрічаються такі слова-символи на позначення особливостей природного середовища, як *ліс, море, дороги*. Для композиції збірки Г. Сковороди «Сад божественних пісень» властива внутрішня антитетичність, побудована на протиставленні символічних полів двох ключових понять: життя і смерті. Повнота життя, що переходить у вічне перебування з Богом, найчастіше символізується картинами природи. У «Пісні 12-тій» це зелена діброва: «О діброво! О зелена! Моя матінка свята! / В тобі радість звеселенна тишу, спокій розгорта» (Сковорода, 2002, с. 24). Діброва – це листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб. У «Пісні 6-тій» йдеться про майбутній прихід Іоанна Хрестителя. Сковорода звертається до лісів: «Красноглядніі ліси, стежки відслоніте, Предтечу Іоанна до Христа впустіте» (Сковорода, 2002, с. 172-173). У поезії «Пісня 28-ма» письменник говорить про те, що яка користь буде людині, якщо вона здобуде весь світ, але душу свою занапастить. У пісні негативний семантичний відтінок має словосполучення «версальські ліса» (Сковорода, 2002, с. 42). Версалія – рай французького царя, повний світських утіх. Отже, слово-символ ліс (діброва – авт.) у кожній із процитованих нами пісень має різні значення, з-поміж яких є такі, як «життя» та «розкіш». Море – один із найпопулярніших образів у літературі українського бароко. Представники цього літературного напряму говорили про море світу та про «солоне море» дочасного людського життя, про «глибоке море» Господа й Пресвятої Трійці, море Пречистої Діви Богородиці, море сліз, гріхів, пристрастей, вічних райських насолод та «вогняне море геєнське», море Божої хвали, серця, совісті, книжної праці, смерті, сумнівів тощо. Цей образ часто зустрічаємо у творах Сковороди. Найчастіше письменник говорить про небезпечне й зрадливе море світу, як, наприклад, у «Пісні 14-й»: «Пливучи по буйнім морі, / Возведи зіниці вгору – / Шлях знай-

деш правдивий» (Сковорода, 2002, с. 35). «Життя наше – це море, тільце – човник. Думки – це віяння вітрів. Гавань – це блаженство. Яка красна ця річ» (Сковорода, 2002, с. 35). Епіграфом до «Пісні 17-тої» Сковороди є такі слова: «Житейське море, що даремно хвилюється, та інше» (Сковорода, 2002, с. 29). «Нема мені миру, / І нема навкліру, / Море це мене зжирає!» (навклір – керманич корабля – авт.) (Сковорода, 2002, с. 44). Ліричний герой звертається до Маріїного сина (тобто Ісуса Христа – авт.) по допомогу в одній із поезій: «Встань! Почуй мої плачі ти! / І утиш це море» (Сковорода, 2002, с. 44). Символ дороги – один із найбільш поширених у літературі українського бароко. Зазвичай людина постає тут мандрівником, а її життя – повсякчасною екзистенційною мандрівкою. Попри все розмаїття житейських шляхів, вільна воля людини має обирати, зрештою, одну з двох доріг: ліву (дорогу гріха) чи праву (дорогу порятунку). У творі «Хор» Г. Сковорода зазначає: «Одна наша для всіх дорога, що веде у вічність, але дві в собі частини і два боки, начебто дві дороги, має: праву та ліву. Частина Господня веде нас до нього, а лівий бік – у тління» (Сковорода, 2002, с. 125). У проаналізованих нами творах Г. Сковороди слова-символи шлях та дорога здебільшого мають значення «дороговказ», «вибір», «життя». У «Пісні 12-тій» дорога є символом життя: «За маєток земний маю спокій, воленьку святу, Окрім вічності бажаю я дорогу цю просту» (Сковорода, 2002, с. 25). У кінці твору ліричний герой, звертаючись до діброви, зазначає: «Я в тобі почав мудріть / І в тобі, моя природо, / шлях свій хочу закінчить» (Сковорода, 2002, с. 25). В епіграфі до «Пісні 22-гої» Г. Сковорода зазначає: «Буває, дорога людини здається простою, та кінець її – стежка до смерті». Автор дає таку пораду читачеві: «полюби шлях вузький, утікай од орави». Філософ каже що, «шлях нелегкий у Ієрихон» (Сковорода, 2002, с. 35). Слід зазначити, що Ієрихон-град – це образ суєтного світу й всього звабного. У ньому розкішним шляхом людина йде до скоєння гріхів. У творі Сковороди «Хор» автор згадує царя Давида, який «шлях нечестивих залишивши, / засвоїв і усиновив собі путь Божу» (Сковорода, 2002, с. 125).

8. Висновки

У спостереженнях над мовою і стилем письменника, зокрема щодо використання ним слів-символів, неабияке значення набуває встановлення безпосередніх джерел, звідки автор не лише одержував символічні образи, а й запозичував саму систему їх художнього опрацювання. У творах Г. Сковороди чільне місце займають національно-культурні компоненти, котрі в умовах текстового оточення нерідко актуалізуються, символізуються, набувають рис образності. У художньому світі філософа слова-символи зведені до кількох об'єднань, в основі яких лежать провідні ідеї, передусім світлого і темного, дня і ночі, добра і зла, а всі символи-поняття поєднуються в трьох світах: макрокосмосі (Всесвіт), мікрокосмосі (людина) та світі символів (Біблія). Як показало дослідження, для Григорія Сковороди велике значення мали християнські символи, проте значна частина символів прийшла в його світоглядну модель від уявлень древніх слов'ян.

Література:

1. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. 4-те вид., стереотип. Київ: Либідь, 2008. 488 с.
2. Кононенко В. І. Рідне слово. Підручник для шкіл із поглибленим вивченням української мови, ліцеїв, гімназій, колегіумів. Київ: Богдана, 2001. С. 137–299.
3. Подгурська С. Світ символів у мистецтві українського бароко. [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.medievist.org.ua/2014/03/blog-post_28.html.
4. Сковорода Г.С. Розмова про істинне щастя. Харків: Прапор, 2002. 271 с.
5. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарій. Харків, 2004. 776 с.
6. Федоров В. Символи: образ і знак: Symbolarium. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 256 с.
7. Чижевський Д.І. Філософія Г.С. Сковороди. Харків: Прапор, 2004. 272 с.

References:

1. Halych O., Nazarets V., Vasyliev Ye. (2008) Teoriia literatury: Pidruchnyk [Theory of Literature: Textbook]. Kyiv: Lybid. [In Ukrainian]
2. Kononenko V. I. Ridne slovo. (2001) Pidruchnyk dlia shkil iz pohlyblenym vyvchenniam ukrainskoi movy, litseiv, himnazii, kolehiumiv [Native word. Textbook for schools with in-depth study of the Ukrainian language, lyceums, gymnasiums, colleges]. Kyiv: Bohdana. [In Ukrainian]
3. Podhurska S. (2014) Svit symvoliv u mystetstvi ukrainskoho baroko [The world of symbols in the art of Ukrainian baroque]. Elektronnyi resurs. Rezhym dostupu: www.medievist.org.ua/2014/03/blog-post_28.html. [In Ukrainian]
4. Skovoroda H.S. (2002) Rozmova pro istynne shchastia [Talk about true happiness]. Kharkiv: Prapor. [In Ukrainian]
5. Ushkalov L. (2004) Hryhorii Skovoroda: seminarii [Gregory Skovoroda: seminary]. Kharkiv, Maidan. [In Ukrainian]
6. Fedorov V. (2009) Symvoly: obraz i znak: Symbolarium [Symbols: image and sign: Symbolarium]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [In Ukrainian]
7. Chyzhevskyi D.I. (2004) Filosofiia H.S. Skovorody [Philosophy of G.S. Skovoroda]. Kharkiv: Prapor. [In Ukrainian]